

УДК 342.9

І.Шопіна, д-р юрид. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса ШевченкаDOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2020.43.36-39>**ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Стаття присвячена визначенню особливостей етапів формування правового забезпечення академічної доброчесності в Україні.

Доведено, що перший етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності розпочався у 1996 році, після закріплення в Конституції України базових вимог до захисту авторських прав та інтелектуальної власності. Його сутність полягає у створенні конституційно-правових основ поведінки учасників суспільних відносин, пов'язаних з охороною та захистом авторських прав в освітньому процесі.

Обґрунтовано, що другий етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності розпочався у 2004 році, коли активізувалися загальноєвропейські процеси підвищення ролі університетів у суспільстві та трансформації вимог до учасників освітньої діяльності. Цей етап ознаменувався ухваленням Бухарестської декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в європейському регіоні (2-5 вересня 2004 р.), а його результатом стало створення загальноєвропейського дискурсу академічного доброчесності, який включає педагогічні, етичні та правові аспекти досліджуваного явища.

З'ясовано, що третій етап правового забезпечення академічної доброчесності пов'язаний із закріпленням у 2011 році у Національній рамці кваліфікацій дотримання належної академічної доброчесності як необхідного для започаткування, планування, реалізації та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження рівня базових вмінь та навичок. З цього моменту розпочинається активний розвиток термінологічного апарату проблематики академічної доброчесності, відбувається підготовка пропозицій до законодавства про освіту.

Визначено, що четвертий етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності, який триває і донині, розпочався у 2017 році і пов'язаний із кардинальним оновленням законодавства про освіту, зокрема, визначенням легального поняття академічної доброчесності, основних вимог до її дотримання педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами освіти, правовим закріпленням складу порушень академічної доброчесності, форм та видів академічної відповідальності, а також з активним закріпленням етичних вимог щодо академічної доброчесності викладачів, науковців та здобувачів освіти в кодексах академічної доброчесності, ухвалених зборами трудових колективів або вченими радами університетів.

Ключові слова: академічна доброчесність, правове забезпечення, вища освіта, етичні вимоги, академічний плагіат, здобувачі освіти, наукова діяльність.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток системи вищої освіти в Україні, інтеграція нашої держави до європейського освітнього простору поставили на порядок денний питання щодо удосконалення етичних стандартів освітньої та наукової діяльності. На жаль, не зважаючи на значні здобутки національної системи вищої освіти, наявність численних проблем, пов'язаних із порушеннями академічної доброчесності, сприяє знеціненню дипломів про вищу освіту з боку українських та зарубіжних роботодавців. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень з 2016 року по теперішній час судами України було прийнято 52 рішення, пов'язаних із наявністю академічного плагіату [1].

У національній правозастосовній практиці вже присутні випадки позбавлення диплому про вищу освіту внаслідок наявності плагіату у дипломній роботі: так, наказом Національного університету «Києво-Могилянська академія» № 500-с від 24.06.2014 року здобувачку освіти було відраховано зі складу студентів за наявний в її дипломній роботі плагіат [2]. Однак, не зважаючи на велику кількість проблем, які виникають сьогодні у сфері вищої освіти у зв'язку із дотриманням норм академічної доброчесності, її правове забезпечення має численні вади і прогалини, а розвиток вказаного правового забезпечення на теоретико-правовому рівні висвітлено ще недостатньо, що і обумовлює актуальність обраної теми наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід сказати, що проблематика, пов'язана із дотриманням

академічної доброчесності, досліджувалася у роботах О. Абатурова та А. Нікуліної [3, с.117-123], А. Колеснікова [4, с.120-128], Н. Стукало [5], Я. Тицької [6, с.192-195] та інших авторів. У своїх роботах вони розглянули зв'язки між дотриманням академічної доброчесності та якістю вищої освіти, педагогічні способи формування академічної доброчесності, питання вдосконалення педагогічного контролю тощо, однак генеза правового забезпечення академічної доброчесності досліджена ще недостатньо, що обумовлює спрямованість наукового пошуку.

Мета статті полягає у визначенні етапів формування правового забезпечення академічної доброчесності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільних відносин у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства відбувається до орієнтирів, закладених в Основному Законі держави. Не є виключенням і сфера академічної доброчесності, розвиток правового забезпечення якої базується на положеннях Конституції України, у ч. 1, 2 ст.54 якої визначено, що громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [7]. Хоча в Основному Законі термін «академічна доброчесність» не зустрічається, однак положення про захист інтелектуальної власності і авторських прав є підґрунтям формування спеціальних

вимог до якості освітнього процесу та наукової діяльності. Вказане дозволяє виокремити перший етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності в Україні як закріплення в Конституції України базових вимог до захисту авторських прав та інтелектуальної власності.

Другий етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності пов'язаний із загальноєвропейськими процесами підвищення ролі університетів у суспільстві та трансформації вимог як до професорсько-викладацького складу, так і для здобувачів освіти. Бухарестська декларація з етичних цінностей і принципів вищої освіти в європейському регіоні (2004 р.) визначила, що університети та інші вищі навчальні заклади відіграють центральну роль у розвитку суспільства економіки і культури на всіх рівнях - глобальному, регіональному, національному та місцевому. Університети стали складними і великими організаціями, керівництво та управління якими не може здійснюватися тільки відповідно до традиційних академічних і колегіальних норм. Ті цінності та етичні стандарти, яким вони слідує, будуть не тільки найістотнішим чином впливати на науковий, культурний та політичний розвиток їх академічного персоналу, студентів та співробітників, а й допоможуть у формуванні морального складу суспільства в цілому. Як такі, університети повинні прийняти на себе пряму відповідальність і всіма силами добиватися дотримання найвищих етичних стандартів. Основними цінностями академічної спільноти високих моральних принципів Декларацією було визнано чесність, довіру, справедливість, повагу, надійність і відповідальність, які важливі як самі по собі, так і необхідні для ефективного викладання та якісної дослідницької роботи [8].

Особливе значення для розуміння г'єнези академічної доброчесності має Розділ 4 Бухарестської декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в європейському регіоні, який має назву «Академічна доброчесність і соціальна відповідальність наукових досліджень». У ньому, зокрема, визначено, що необхідно поважати і дотримуватися основоположних принципів дослідницької роботи, якими є інтелектуальна свобода і соціальна відповідальність. У більш відкритих системах навчання і виробництва знань, характерних для суспільства XXI століття, ці два принципи не суперечать одне одному, а навпаки, сприяють взаємному посиленню. При цьому і окремі дослідники, і дослідницькі групи несуть моральну відповідальність не тільки за дослідницькі процеси - за вибір тим і методів дослідження, за доброчесність дослідницької роботи - а й за результати досліджень. Дослідники повинні прийняти етичні стандарти, що регулюють їх науково-дослідну діяльність, і суворо дотримуватися їх. Будь-який кодекс поведінки в дослідницькій роботі повинен включати як етичні стандарти, так і процедури їх застосування, що дозволить уникнути поверховості, беззмисливості, нечесності, корупції і безкарності [8]. Формування сутності академічної доброчесності і вимог до неї на рівні міжнародного документу сприяло розвитку досліджень, пов'язаних з сутністю даного феномена та критеріїв визначення її рівня, однак слід зазначити, що вказані дослідження активно здійснювалися переважно у державах Європейського Союзу [9; 10 та ін.]. Результатами цих досліджень було створення

загальноєвропейського дискурсу академічного доброчесності, який включав педагогічні, етичні та правові аспекти досліджуваного явища.

Наступний етап правового забезпечення академічної доброчесності в нашій державі було пов'язано із закріпленням у 2011 році у Національній рамці кваліфікацій дотримання належної академічної доброчесності як необхідного для започаткування, планування, реалізації та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження рівня базових вмінь та навичок [11]. З цього моменту розпочинається активний розвиток термінологічного апарату проблематики академічної доброчесності, відбувається підготовка пропозицій до законодавства про освіту.

Наступний етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності пов'язаний із кардинальним оновленням у 2017 році законодавства про освіту. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII визначив академічну доброчесність як одну із засад державної політики у сфері освіти та принципи освітньої діяльності (ч.1 ст.6), закріпив легальне визначення академічної доброчесності як сукупності етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (ч.1 ст.42), а також основні вимоги до дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами освіти (ч.2, 3 ст.42) і види порушень академічної доброчесності (ч.4 ст.42), форми та види академічної відповідальності (ч.5, 6 ст.42) [12].

Вказані положення Закону України «Про освіту» було конкретизовано у Законі України «Про вищу освіту». Так, Законом України № 2145-VIII від 05.09.2017 року забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату, було віднесено до заходів і процедур системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (п.8 ч.2 ст.16), а дотримання академічної доброчесності – до обов'язків науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників (п.3-1 ст.58) та осіб, які навчаються у закладах вищої освіти (п.3 ст.63). Законом України № 392-IX від 18.12.2019 року ч.2 ст.6 Закону України «Про вищу освіту» було доповнено абзацом четвертим положенням про те, що рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації скасовується закладом вищої освіти у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [13].

Особливостями цього етапу розвитку правового забезпечення вищої освіти, який триває й нині, є активне закріплення етичних вимог щодо академічної доброчесності викладачів, науковців та здобувачів освіти в кодексах академічної доброчесності, ухвалених зборами трудових колективів або вченими радами університетів [див, наприклад, 14; 15 та ін.]. У вказаних

документах знайшли своє закріплення правила і норми академічної доброчесності учасників освітнього процесу, особливості політики закладів вищої освіти у вказаній сфері, процедури розгляду питань про академічну недоброчесність та правовий статус органів, які такі процедури здійснюють.

Висновки. На підставі визначеного вище можна зробити висновок, що розвиток правового забезпечення академічної доброчесності в Україні складається з наступних етапів.

Перший етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності розпочався у 1996 році, після закріплення в Конституції України базових вимог до захисту авторських прав та інтелектуальної власності. Його сутність полягає у створенні конституційно-правових основ поведінки учасників суспільних відносин, пов'язаних з охороною та захистом авторських прав в освітньому процесі.

Другий етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності розпочався у 2004 році, коли активізувалися загальноєвропейські процеси підвищення ролі університетів у суспільстві та трансформації вимог до учасників освітньої діяльності. Цей етап ознаменувався ухваленням Бухарестської декларації з етичних цінностей і принципів вищої освіти в європейському регіоні (2-5 вересня 2004 р.), а його результатом стало створення загальноєвропейського дискурсу академічної доброчесності, який включав педагогічні, етичні та правові аспекти досліджуваного явища.

Третій етап правового забезпечення академічної доброчесності пов'язаний із закріпленням у 2011 році у Національній рамці кваліфікацій дотримання належної академічної доброчесності як необхідного для започаткування, планування, реалізації та коригування послідовного процесу ґрунтовного наукового дослідження рівня базових вмінь та навичок. З цього моменту розпочинається активний розвиток термінологічного апарату проблематики академічної доброчесності, відбувається підготовка пропозицій до законодавства про освіту.

Четвертий етап розвитку правового забезпечення академічної доброчесності, який триває і донині, розпочався у 2017 році і пов'язаний із кардинальним оновленням законодавства про освіту, зокрема, визначенням легального поняття академічної доброчесності, основних вимог до її дотримання педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками та здобувачами освіти, правовим закріпленням складу порушень академічної доброчесності, форм та видів академічної відповідальності, а також з активним закріпленням етичних вимог щодо академічної доброчесності

викладачів, науковців та здобувачів освіти в кодексах академічної доброчесності, ухвалених зборами трудових колективів або вченими радами університетів.

Перспективи подальших наукових досліджень мають, на наш погляд, бути пов'язані із визначенням особливостей судової практики, пов'язаної із порушеннями академічної доброчесності, та причин та умов, які сприяють вказаним порушенням.

Список використаних джерел:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 12.10.2020).
2. Рішення Апеляційного суду м. Києва від 17 червня 2016 року у справі № 758/14649/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58674725> (дата звернення: 12.10.2020).
3. Абатуров О. Є., Нікуліна А. О. Академічна доброчесність – основна інституційна цінність. *Академічна доброчесність: виклики сучасності*: збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 28.01–08.02. 2019). Варшава, 2019. С.117-123.
4. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2020. №24. С.122-128.
5. Плагіат у студентських роботах: методи виявлення та запобігання: метод. посіб. / за ред. Н.В. Стукало. Дніпропетровськ: ДНУ імені Олеся Гончара, 2013. 44 с.
6. Тицька Я. Академічна доброчесність та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №11. С.192-195.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.10.2020).
8. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in the Europe Region. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03797720500083922> (дата звернення 12.09.2020).
9. Bridges D. Research Ethics, Academic Virtue and the Practice of Higher Education. *Social Sciences* 2007. №56(2). P.7-13.
10. Townley C., Parsell M. Technology and academic virtue: Student plagiarism through the looking glass. *Ethics and Information Technology*. 2004. №6(4). С.271-277.
11. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/sp:max100#Text>. (дата звернення: 12.10.2020).
12. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (дата звернення: 12.10.2020).
13. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. (дата звернення: 12.10.2020).
14. Кодекс академічної доброчесності Національного університету «Острозька академія»: затверджено протоколом №2 Академічної конференції Національного університету «Острозька академія» від 20 грудня 2019 року. URL: https://www.ou.edu.ua/ua/info/upravlinya_zvo/yakist_ostvitynoi_diyalnosti/ko_deks_akademichnoj_dobrochesnosti. (дата звернення: 12.10.2020).
15. Кодекс академічної доброчесності Житомирського державного університету імені Івана Франка: затверджено рішенням вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка, протокол №6 від 26 червня 2019 року. URL: <https://zu.edu.ua/office/kodeks.pdf>. (дата звернення: 12.10.2020).

Надійшла до редколегії 12.05.2020

I.Shopina, Doctor of Judicial Sciences, Professor
Kyiv Taras Shevchenko national University

THE GENESIS OF LEGAL SUPPORT OF ACADEMIC VIRTUE

The article is dedicated to the determination of the peculiarity of stages of legal support of academic virtue in Ukraine.

It has been proven that the first stage for development of legal support to academic virtue has started in 2004, when the all-European processes of increasing the role of universities within a society have been initiated as well as the transformation of requirements to the participants of educational activity. This stage has been characterized by the acceptance of a Bucharest declaration on ethical values and principles of higher education in the European region (2-5 September 2004) and its result has

been the establishment of an overall European discourse of academic virtue which included pedagogical, ethical and legal aspects of the phenomenon under research.

It has been pointed out, that the third stage of legal support to academic virtue is related with stipulating in 2011 within a National framework, the qualifications of adherence to proper academic virtue as the one that is considered to be necessary to initiate, plan, implement and correct the subsequent process of a thorough scientific research of the level of basic skills and abilities. From this moment on there's an active development of the terminological core dedicated to the issue of academic virtue, there's a preparation of suggestions to be implemented to the legislation on education, particularly, by determining the legal definition of academic virtue, the forms and types of academic responsibility, and also the active reaffirming of ethical requirements on the academic virtues of teachers, scientists and individuals obtaining education in the codes of academic virtues, approved in the course of gatherings of working teams or the scientific councils of universities.

Key words: academic virtue, legal support, higher education, ethic conditions, academic plagiarism, individuals obtaining higher education, scientific activity.